

ZABORAVLJENA MURATOVICA

Milan Gašović

Piva, today the municipality of Plužine, was part of Duklja, later of Raška, Bosnia, as well as Herzegovina in the time of Kosač and the Ottoman Empire. In the second Herzegovina uprising of 1875-1878, four great and fateful battles took place on the plateau of Muratovica in Piva. The victorious outcome of these battles was of key importance for the decisions of the Berlin Congress according to which Piva became part of the Principality of Montenegro. Unfortunately, the Muratovo epic and its ascetics were covered by a veil of oblivion.

Prelijepa je Muratovica, pivska visoravan, u ranim julskim danima. Nalazimo se u njenom središtu. Gazimo modru i još uvijek rosnu planinsku travu. Dokle pogled dopire njišu se pašnjaci. Tiho je, čini se i previše tiho. Iznad je beskrajno nebo preko koga plove plavičasto-bijeli i zlatni oblaci. Hladi nas južni vjetar sa planine Ledenice. Čini se da Pivljani, kao i ostali Durmitorci osobito vole svoje visoravni. Snažan je fluid Pive, našeg zavičaja.

Muratovica se prostire jugozapadno od administrativnog centra Plužina na pravcu prema granici Crne Gore i Bosne i Hercegovine. U daljini se naziru vrhovi Durmitora, Pivska planina, Bioč i Lebršnik. Sjeveroistočno, iznad same visoravni se uzdiže visoko brdo Panos, južno je Ledenica, a posve istočno je Šejtan kula i Treštenik. Tu je i čuvena Glasovita, sve poprišta četiri važne bitke koje su vodili pivski ustanici uz pomoć četa iz slobodne Crne Gore u periodu znakovitih hercegovačkih ustanaka. U daljini prema zapadu je Gacko odakle su kretali svi turski pohodi na Pivu i Crnu Goru.

Ništa, osim minornog, jedva primjetnog spomen obilježja ne podsjeća na četiri za Pivu sudbonosne i pobjedonosne bitke. Ipak, stanovnik obližnjeg sela nam pokazuje i dva, u šipražje i travu zarasla, turska groblja ili mezarja. Tu u blizini je i spomenik iz NOB-a đe piše da je tu formirana slavna Peta crnogorska udarna brigada pod komandom legendarnog Save Kovačevića. Stojimo pred tim spomenicima preplavljeni istorijom. Ispunjeni smo ponosom i saznanjem da smo na kapiji slobode, blizu crnogorske granice koju su krvlju iscrtavali naši preci. Istovremeno, sa sjetom i tugom se pitamo koliko naših ljudi zna o bitkama na Muratovici i njihovom značaju?

Prilike u Pivi pred ustaničke događaje

Prvi dio hercegovačkog ustanka, u periodu od 1857. do 1962. pod vođstvom Luke Vukalovića iz Zubaca nije znatnije obuhvatio udaljeno pleme Pivu. Međutim, crnogorski knjaz Danilo je počeo da sprovodi nacionalno-oslobodilački program, čije su glavne smjernice bile oslobađanje okolnih plemena i njihovo ujedinjenje sa starom Crnom Gorom. Susjedna plemena, pogotovo ona na granicama Crne Gore (Banjani, Golija, Piva) sve snažnije su ispoljavala težnje, ne samo za oslobođenjem od turske vlasti, nego i za priključenjem Crnoj Gori.

Visoravan Muratovica

Tim težnjama je snažno doprinijela veličanstvena crnogorska pobjeda nad Turcima izvojevana na Grahovcu 1858. godine. Nakon bitke, zavladała je ogromna radost, kako u tadašnjoj Crnoj Gori, tako i u susjednim, još neoslobođenim plemenima, među kojima je bila i Piva. Rasplamsavanju ustanka u Pivi doprinijelo je i pogoršanje ekonomskog položaja stanovništva. Naime, turska uprava je umjesto ranijeg harača uvela novi, znatno veći porez. Isto tako, u turskim gradovima, postojali su istaknuti zulumčari, koji su upadali u pivska sela, pljačkajući ih i odvođeći seljake na razne kuluke. Nezadovoljstvo stanovništva je stalno raslo, pa su se viđeniji pojedinci odmetali u Moraču i slobodni dio Drobnjaka koji su tada bili u sastavu Crne Gore. Odatle su upadali u Pivu, bunili narod i dizali ga na ustanak. Godine 1852. Pivljani pišu crnogorskom knjazu Danilu sljedeće pismo:

„Blagočevstivjušemu i samoderžavnejšem gospodaru, knjazu Danilu Petroviću, vladatelju i zapovjedniku vseh naroda črnogorskog i brdskog i pročaja provinciji, našemu gospodaru, mnoga viljeta.

S ovim našim vsenižajšim i pokornejšim žalosnim pisanijem izvještavamo vašemu gospodstvu naš veliki zulum, koji nije bio prije od Turaka, koji sada više podnositi ne možemo i pregosmo za Boga i za časni krst izginuti i roblje izgubiti. I svi smo se odmetnuli i pobjegli u planine s robljem, a mal su nam i pustat Turci uzeli, i eto šaljem vašoj visočajšoj vlasti gospodu Stefana Lješevića, Marka Gagovića i Živka Dobrilovića. No, gospodaru, za Boga i za naše presvjetije Bogomateru i za časni krst i za svetog Petra, pošalji nam ruku pomoći, oružja, puške i džebanu i vojske što više možeš. Mi ćemo krv proliti za časni krst; došao je vakat života ne žaliti. I mi smo zaratili i poginulo u Pivi Turaka deset, a eto su ti i glave otišle, a oni su amo pokrepali, to je bilo na naš sebez, no za Boga i za časni krst i za svetoga Petra, pošalji nam pomoć: vojsku i oružje, džebhanu, da krv prolijemo, više podnositi ne možemo..... I mi smo božji i tvoji. I kako ti kažu ta tri čoeaka, vojvoda, Marko i Živko, naš veliki zulum od Turaka. tako je.

Mi svi Pivljani iz dogovora žalosni irzokal.

1852, mjeseca septembra, den 1“

(*Zapisi*, knj. VIII, godina 1931, str. 172)

Sačuvano je i pismo poslato Komisiji evropskih sila od 23. VI 1861. u kome pivski vojvoda Žarko Lješević, zajedno sa ostalim glavarima, iznosi sljedeće zahtjeve:

„Prisajedinjenje k crnogorskom narodu, gdje naša braća pravoslavna u miru i sreći žive, to je jedino jemstvo za našu budućnost; uživanje jednakog prava kao Crnogorci, jest naša jedina želja, jerbo tako možemo po tolikom robovanju doći i

oslobođenju i k odmoru, koji nam daje uživati svake koristi mira, koji sadržava sva dejšviteljna jemstva i koja sve naše za vazda udovolestvoruje.“

(Zapisi, za godinu 1933, str. 121–123)

Zvanična Crna Gora, pod uticajem velikih sila, prije svega Austrougarske i Rusije, nije smjela javno podržavati ustanak u Hercegovini. Međutim, u stvarnosti je sve bilo drugačije. Tajno su formirane tzv. jajoške čete koje su upadale na tursku teritoriju. Ruski konzul u Dubrovniku je zahtijevao da Crna Gora smiruje sukobe pa je knjaz Danilo sredinom 1860. godine poslao na Grahovo vojvodu Petra Vukotića kako bi, zajedno sa plemenskim glavarima, prividno tražio neko mirno rešenje, a u stvari tajno rukovodio ustaničkim akcijama.

Crnogorski knjaz Danilo, zasigurno jedan od najvećih državnika u istoriji Crne Gore, osmislio je nacionalno-oslobodilački program poznat kao stvaranje Ivanbegovine. Prema istaknutom istoričaru Branku Pavićeviću „on je bio čovjek izvanredne energije i nepokolebljive odlučnosti. Već od Grahovske bitke, počeo je da pravi planove o oslobađanju Hercegovine i njenom ujedinjenju sa Crnom Gorom“. Njegov nasljednik, knjaz Nikola nastavio je i realizovao najveći dio tog programa.

Nepodijeljeno je mišljenje istoričara i publicista da ustanci u Hercegovini ne bi ni bili podignuti niti bi imali bilo kakve šanse za uspjeh da nije bilo podsticaja i svesrdne pomoći Crne Gore.

Prva bitka na Muratovici

Prva bitka na Muratovici odigrala se u oktobru 1861. godine. Prema pisanju akademika Obrena Blagojevića, u Pivi su tada boravile velike turske vojne snage pod komandom Jajad-paše. Glavnina turske vojske je bila smještena na Goransku,

tadašnjem plemenskom sjedištu Pive, đe su bile kule njenih vojvoda Lješevića. Nakon misterioznog ubistva vojvode Šćepana Lješevića, knjaz Danilo je za pivskog vojvodu postavio njegovog brata Žarka. Septembra 1861. godine na Goransko stiže i po zlu čuveni turski vojskovođa srpskog porijekla, serdarekrem Omer-paša Latas sa 8 tabora redovne turske vojske i 2.000 bašibozuka. Pivski ustanici pod komandom Lazara Sočice i Vula Adžića, potpomognuti crnogorskim snagama, napali su 9. i 10. oktobra tursku vojsku na Goransku. U toj bici su Turci pretrpjeli velike gubitke. Pritom je, zamalo zarobljen i sam Omer-paša Latas. Crnogoskim odredima su komandovali vojvoda Ilija Đukanović, serdari Šćepan Radojević i Novica Cerović. Istovremeno, jake ustaničke snage su ovladale visoravni Muratovicom, i klancem koji vodi prema Gacku, velikom turskom vojnom utvrđenju. Strategijski značaj Muratovice je bio uočio i sam Omer-paša, pa je tamo poslao jaki odred vojske pod komandom Derviš-bega Čengića. Oko kontrole muratovičkog klanca razvila se ogorčena bitka koja je trajala skoro dva dana. Iako opkoljen, Derviš-beg se nije htio predati. Međutim, Turcima je stigla pomoć iz Gacka, tako da su ustanici bili prinuđeni da se povuku kako ne bi bili izloženi unakrsnoj vatri.

Istoričari se slažu da su Turci pretrpjeli velike gubitke u ljudstvu, naoružanju i komori. Na Muratovici je poginuo i zloglasni beg Abdul Zlatarić.

Druga bitka na Muratovici

Druga, istovremeno i najveća muratovička bitka odigrala se u periodu od 29. do 31. oktobra 1875. godine po starom kalendaru. To je period drugog hercegovačkog ustanka poznatog i kao „Nevesinjska puška“. Ustanici su, prethodno dobili obavještenje da je velika turska vojska od oko 10.000 nizama

krenula iz Gacka, preko Muratovice – prema Goransku. Turskom vojskom su komandovali Selim-paša i Šefket-paša. Ustanici su iz Duge usiljenim maršom stigli 29. oktobra na Muratovicu, napravili strategijski raspored i odmah napali turske položaje. Glavnom ustaničke vojske, sastavljenom od Pivljana i Katunjana, komandovali su Lazar Sočica i Peko Pavlović. Na desnom krilu su bile ustaničke snage pod komandom gatačkog vojvode i crnogorskog senatora popa Bogdana Zimonjića. Sa njim je sa svojim snagama bio i veliki junak, pivski kapetan Vule Adžić. Milovan Bošković, ustanički prvak iz Drobnjaka, je zašao za tursko lijevo krilo i napao ih sa boka. Razvila se ogorčena bitka koju je prekinula noć. Sljedeće jutro je osvanulo sa gustom maglom, pa su Turci iskoristili neviđelicu i krenuli natrag, prema Gacku. Ipak, ustanici su primijetili njihov pokret i krenuli u juriš, kako im neprijatelj ne bi umakao. Prvi je neustrašivo jurišao kapetan Vule Adžić koji je činio čuda od junaštva. Nastala je prava kasapnica turske vojske u kojoj je ranjen i jedan od njenih komandanata Šefket-paša. Dok je jedan dio ustanika nastavio potjeru za snagama Šefket-paše, drugi dio je napadao jako tursko utvrđenje Šejtan-kulu koju su Turci hrabro i ogorčeno branili. Ipak su bili prinuđeni da ponude predaju ustaničkim snagama. Ustanici potom brzo zauzimaju karaule na Glasovitoj i Trešteniku. Na Bučinju, Turci nijesu ni pružali otpor.

U ovoj bici je poginuo neustrašivi kapetan Vule Adžić, njegov rođak Dreka Adžić, kao i oficiri Milan Knežević i Obren Radović. Od Pivljana, posebno su se istakli Luka Vojinović-Gološija (komandovao odredom od oko 500 ustanika), Đurko Tijanić i Šujo Tadić.

Prema pisanju vojvode Gavra Vukovića, velika pobjeda na Muratovici snažno je obodрила duh ustanka i široko odjeknula u čitavoj Evropi. Velike zasluge za široki međunarodni publicitet pripadaju Englezu Stilmanu koji je bio dopisnik više evropskih

listova. Crnogorskom knjazu Nikoli su stizale čestitke sa svih strana, među kojima i od ujedinitelja Italije Garibaldija.

Podvig na Muratovici je veoma pomogao rastu ugleda pivskih ustanika i njihovih starješina Vula Adžića i Lazara Sočice. Svojom smrću kapetan Vule Adžić se preselio u vječnost. Hrabrost i starješinske sposobnosti Lazara Sočice doveli su do toga da ga pivski i ostali ustanici izaberu za pivskog vojvodu. To se zbilo na velikom narodnom zboru u Višnjića Dolu, 30. novembra 1875. godine. Knjaz Nikola je odmah potvrdio taj izbor.

Pogibija Vula Adžića i strahoviti juriš ustanika

Radost velike pobjede na Muratovici zatamnijela je vijest o pogibiji omiljenog komandanta, neustrašivog harambaše i kapetana Vula Adžića. On je kao jedan od glavnih ustaničkih starješina krenuo da dogovori predaju Turaka. Međutim, u tom trenutku je jedan turski vojnik neočekivano zapucao i smrtno pogodio velikog pivskog junaka, crnogorskog kapetana Vula Adžića. Pao je vitez, vođa ustanika, ponos i dika Pive i Pivljana. Njegov bliski prijatelj i ratni drug Lazar Sočica je uspio da ugrabi tijelo kako ga Turci ne bi posjekli. Taj kukavički postupak je razjario ustanike koji su bez komande krenuli u ogorčeni, strahoviti juriš preko turskih šančeva. Do jedan sat po podne likvidirani su skoro svi turski vojnici. Samo nekolicinu su starješine uspjele da spasu i pošalju u Gacko, kako bi ispričali kako je bilo. Tako je, inače hrabra turska vojska, najskuplje platila kukavički postupak jednog svog pripadnika.

Vule Adžić je rođen nedaleko od Muratovice, u selu Lisini 1829. godine. U uskoke se odmetnuo 1853. i četovao u Morači, kao i cijeloj Hercegovini. Istakao se velikom hrabrošću u crnogorsko-turskom ratu koji se zbilo 1861/62. godine. Za pokazano junaštvo knjaz Nikola ga je odlikovao tada najvećim i

veoma rijetkim crnogorskim odlikovanjem – Obilića medaljom. Do svoje pogibije bio je jedan od dvojice glavnih organizatora i komandanata u svim ustaničkim akcijama u Pivi i Hercegovini. Nekad sam sa pivskim ustanicima a nekad zajedno sa Lazarom Sočićom, porušio je sve turske karaule i kule po Pivi, osim tvrđava na Goransku i Bezuju. Ove dvije karaule je odsjekao od turske pomoći iz Gacka, Nikšića i Foče. Koliki je bio njegov ugled kod naroda, svjedoči i jedno pismo pivskih prvaka knjazu Danilu iz 1858. godine u kome ga mole da „poradi sloge, mužestva i sojuznosti pošalje među njih Vula Adžića“, koji se tada nalazio u Morači. Njegov sin Joko, komandant Durmitorske brigade, bio je takođe veliki junak i brigadir crnogorske vojske. On je poslije stvaranja Kraljevine SHS odbio da potpiše izjavu o lojalnosti novom vladaru. Njegova kuća je zapaljena i opljačkana 1919. godine. Zbog svojih stavova i odmetanja sina Mihaila u komite, brigadir Joko Adžić je uhapšen i javno mučen prilikom sprovođenja u zatvor Jusovaču. Umro je 1923. godine.

Mihailo Adžić, komita, federalista i dugogodišnji predsjednik župo-pivske opštine, samo je nastavio tradiciju predaka i nepokolebljivu odanost svojoj domovini Crnoj Gori. Nije imao potomaka.

Drugi sin brigadira Joka Adžića, Božo je imao dva sina Vula i Nenada, u stvari praunuke legendarnog kapetana Vula Adžića. Njih je žive spalila nacistička SS divizija „Princ Eugen“ u junu 1943. godine. Tako se na najtragičniji način ugasila slavna loza kapetana Vula Adžića po muškoj liniji.

Pogibija Vula Adžića i, nadasve njen način, izazvao je ogromnu žalost ustaničke vojske, cijele Pive i Crne Gore. Svi su oplakivali hrabrog i čestitog kapetana Vula. Skoro, da nema nijedne ustaničke pjesme koja ne veliča njegove podvige. U jednoj od njih se kaže:

Vođa ustanika, kapetan Vule Jokov Adžić

„A na samog Vula kapetana,
devet toka od devet megdana“

U drugoj pjesmi, narodni pjevač poručuje:

„Bjela vila klikovala
Adžić Vula dozivala
Oj Adžiću kapetane
Čuvaj Pivu od Turaka.....“

O pogibiji kapetana Vula piše i kralj Nikola u svojim memoarima: „Rođen je u Pivi. Imao je 46 godina. Bio je krupan, stasit, ugledan – pravi junački lik.“

Stara kula Adžića u Plužinama

Treća bitka na Muratovici

Godinu 1976. karakteriše veoma oštra zima sa velikim snijegom i niskim temperaturama. Ovu godinu odlikuju razne diplomatske inicijative vezane za Hercegovački ustanak. Na bojištima je vladalo zatišje što je iskoristio Selim-paša i neopaženo, u najvećoj tajnosti uspio da doturi hranu turskom utvrđenju na Goransku. Lazar Sočica i pivski ustanici su tada bili stacionirani u Dugi, pa su doznajući za turski upad u najvećoj brzini krenuli ka Pivi kako bi napali Turke u povratku za Gacko. Za napad je određeno staro bojište – Muratovica. Turci se nijesu nadali napadu pa su se kretali bezbrižno, bez bojnog poretka.

Teška borba uz lapavicu je trajala čitav dan i završila se velikim uspjehom ustanika. Vojvoda Gavro Vuković navodi da su Turci imali oko 800 mrtvih. Dopisnik engleskog lista Stilman u svom izvještaju navodi da je to bila za Turke prava Vartolomejska noć. Istovremeno, ustanici su zaplijenili dosta oružja, municije i hrane.

Četvrta bitka na Muratovici

Četvrta muratovička bitka, dogodila se 23. maja 1877. godine. Prethodno, relativno primirje u crnogorsko-turskom ratu (1876-1878) vojvoda Lazar Sočica je iskoristio da izgradi odbrambena utvrđenja (meterize, šančeve) oko Muratovice, posebno na brdu Panosu. Velika turska vojska od oko 10.000 vojnika pod komandom Redžep-paše krenula je 23. maja 1877. godine iz Gacka prema Muratovici. Vojvoda Lazar je rasporedio vojsku po šančevima, a najbolje trupe je poslao na najrizičniji položaj – brdo Panos. Razvila se ogorčena bitka u kojoj su Turci bili zaustavljeni i suzbijeni. Međutim, smatra se da ova bitka nije bila završena jer je vojvoda Sočica dobio naređenje da svu vojsku hitno prebaci u Dugu kako bi zaustavili pohod Sulejman-paše na Nikšić.

Posljedice bitaka na Muratovici

Padom najčvršćih turskih utvrđenja na Goransku i Crkvicama trinaestog septembra 1877. čitava Piva je oslobođena i očišćena od Turaka. Takva je dočekala Berlinski kongres, održan godine 1878. Nakon veličanstvene crnogorske pobjede na Vučjem Dolu i kongresa velikih sila u Berlinu, Piva je konačno ušla u sastav knjaževine Crne Gore. Uspostavljena je međunarodno priznata granica prema Austrougarskoj po kojoj su Pivi pripala sva njena područja prema zapadu. Tada utvrđena granica je danas granica Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Time je ostvaren najvažniji

cilj pivskih ustanika i poslije 20 godina teških borbi Piva se vratila svojoj matici, Crnoj Gori. Ostvaren je viševjekovni san naših predaka. Od tada se može govoriti o crnogorskoj Hercegovini jer su u sastav Crne Gore ušla njena stara plemena Piva, Banjani, Golija i do tada neoslobođeni dio Drobunjaka. Dakako, on ne bi bio ostvaren bez dobro osmišljenih diplomatskih poteza i potpune pomoći Crne Gore. To je najbolje izrazio kralj Nikola preko čuvenog stiha iz svog pivskog kola, *đe se kaže: „Ti drhtavim sanom spava tri vijeka ili više dok orlovi Danilovi iz sanki te probudiše“*. Piva je odoljela i lukavom turskom planu o miru koji je, nažalost, separatno prihvatio Luka Vukalović. Njega je nakon pregovora u Dubrovniku, Huršid-paša postavio za vojvodu (bimbašu) Zubaca, Kruševica, Dračevica, Sutorine, Banjana, Pive i dijela Drobunjaka koji nije pripadao Crnoj Gori. Glavari Pive, Drobunjaka, Banjana i Gacka su mu odgovorili da narod ne priznaje njegovu vlast, ni Turčina za gospodara. Vukaloviću su poručili da im ne dolazi i da se za gospodstvo prodao. Naročito im je teško pao Vukalovićev zahtjev da ne nose crnogorske barjake i medalje, da sa kapa skinu crnogorske grbove, te „da im neće ni Turčin ni Crnogorac dosađivati“. Ovakvim odgovorom Vukaloviću ova plemena su jasno dala do znanja da sebe smatraju neotuđivim dijelom svoje matice Crne Gore.

Muratovičke bitke su pokazale izvanrednu hrabrost pivskih ustanika i ostalih crnogorskih snaga kao i zadivljujuće pregnuće i umijeće njihovih komandanata, prije svih Vula Adžića, Lazara Sočice, Peka Pavlovića i drugih. Ogroman doprinos je dao i vojvoda Petar Vukotić koji je poslat sa Cetinja na Grahovo da bi odatle tajno koordinirao akcije ustanika sa Cetinjem i, u stvari, rukovodio cijelim Hercegovačkim ustankom.

Piva i Crna Gora su na Muratovici ostali bez kapetana Vula Adžića, neustrašivog borca i obdarenog komandanta nepokolebljivo odanog Crnoj Gori. Bio je pouzdani crnogorski kapetan

stamenog karaktera i čvrste vjere u pobjedu ustanika i pripajanje Pive Crnoj Gori. Njegova smrt u najvažnijoj Muratovičkoj bici i, posebno njen način, vinula ga u carstvo narodne poezije. Njegova viteška i hrabra duša se uzdigla u vječnost i legendu. Postao je jedan od niza crnogorskih vitezova-besmrtnika. I tako će biti dok je Crne Gore, Pive i Muratovice. A one su vječne.

Nažalost, kako to često biva, kapetan Vule Adžić je skoro zaboravljeni velikan. Tako je težak put do slave, a tako lak zaborav. U rodnoj Pivi, izuzev kule Adžića, nema ništa što podsjeća na jednog od najvećih Pivljana. Ni spomenika, ni ulice – ništa. Samo ćutanje i samo tišina kao na Muratovici. Kada bi drugi narodi i krajevi imali četiri muratovičke bitke na svojim granicama, tamo bi bilo svetište. Jer, kako nedavno reče jedan stari prekaljeni ratnik, krvlju su okupane sve crnogorske granice.

Zato, zaslužuje Muratovica i dostojno spomen obilježje u vidu obeliska, kakvi već postoje na velikim poprišta iz crnogorske istorije.

Kapetan Vule Adžić zaslužuje spomenik u Plužinama i, naravno, ulicu ili trg.

Korišćeni izvori:

1. Obren Blagojević, *Piva*, SANU, Beograd, 1971.
2. Branko Pavićević, *Knjaz Danilo*, Književne Novine, Beograd, 1990.
3. Kralj Nikola I Petrović, *Memoari*, Obod i Pobjeda, Cetinje - Titograd, 1988.
4. Radovan Bošnjak, *Pivske Vojvode*, JU Centar za kulturu Plužine i Montanj CHFSS, Nikšić